

1 - વૈષ્ણવજન

પ્રસ્તાવના

* નરસિંહ મહેતા. મિત્રો ભાગ્યે જ કોઈ ગુજરાતી હશે કે જેને નરસિંહ મહેતાનું નામ ન સાંભળ્યું હોય. કારણ કે આ નામ વગર ગુજરાતી સાહિત્ય અધૂરું છે. તેમનો જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના તળાજામાં ઈ.સ.ની પંદરમી સદીમાં થયો હતો. તેઓ આદિ કવિ તરીકે પણ જાણીતા છે. તેમની રચનાઓમાં ‘શામળશાનો વિવાહ’, ‘હાર’, ‘હુંડી’, ‘મામેરુ’ ‘શ્રાદ્ધ’ વગેરે નો સમાવેશ થાય છે. તેમજ ચાતુરીઓ, હિંડોળા પદ, વસંતના પદ અને કૃષ્ણ લીલા ના પદ પણ જાણીતા છે.

મિત્રો તમે અત્યાર સુધી નરસિંહ મહેતા રચિત ઘણી બધી કૃતિઓનો અભ્યાસ કર્યો હશે. અહીં આજે આપણે વધુ એક સુંદર મજાનું નરસિંહ મહેતા દ્વારા રચાયેલું પદ વૈષ્ણવજન નો અભ્યાસ કરીશું. જે ગાંધીજીને પણ ખૂબ પ્રિય હતું. આ કાવ્યમાં કવિ નરસિંહ મહેતાએ સજ્જન મનુષ્ય ના લક્ષણો દર્શાવ્યા છે. સજ્જન મનુષ્ય કેવો હોવો જોઈએ અને તેના દર્શનથી શું લાભ થાય છે તેનું વર્ણન કવિએ ખૂબ જ સુંદર રીતે કર્યું છે. તો ચાલો વિદ્યાર્થી મિત્રો આપણે આ સુંદર મજાની કવિ નરસિંહ મહેતા રચિત કવિતાને સમજીએ.

સ્વાધ્યાય

1. પ્રશ્નની નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરા (✓) ની નિશાની કરો :

1. નીચેનામાંથી કઈ બાબત વૈષ્ણવજનને લાગુ પડતી નથી ?

- (A) બીજાના દુઃખને સમજી શકે છે. (B) નિરભિમાની હોય છે.
✓(C) અભિમાની હોય છે. (D) કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી.

પ્રશ્ન 2. વાચ, કાછ, મન નિર્મળ રાખે એટલે...

- (A) વાણી, ચારિત્ર્ય અને મનને કપટથી દૂર રાખે
(B) વાણી, કાયા અને મનને કપટી બનાવે
✓(C) વાણી, ચારિત્ર્ય અને મનને સ્થિર રાખે
(D) વાણી, કાયા અને મનને ચંચળ રાખે

2. એક – એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો :

1. “સકળ તીરથ તેના તનમાં રે” – પંક્તિનો અર્થ જણાવો.

ઉત્તર : “સકળ તીરથ તેના તનમાં રે” પંક્તિ દ્વારા કવિ કહે છે કે વૈષ્ણવજન ના શરીરમાં બધા જ તીર્થો સમાયેલા છે. કારણકે તેઓ મોહ માયાના બંધનથી

મુક્ત છે. તેમના મન પર સંસાર રૂપી સુખ સમૃદ્ધિ ની કોઈ અસર થતી નથી. અને આવા વૈષ્ણવજન ના દર્શન કરવા એ તીર્થ યાત્રા સમાન છે, એમ કવિ આ પંક્તિ દ્વારા સમજાવે છે.

2. મોહ માયા કોને સ્પર્શી શકતાં નથી ?

ઉત્તર : મોહ માયા વૈષ્ણવજનને સ્પર્શી શકતાં નથી.

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ લીટીમાં જવાબ આપો :

1. કોનાં દર્શન કરવાથી એકોતેર પેઢી તરી જાય છે ?

ઉત્તર : વૈષ્ણવજન ના દર્શન કરવાથી એકોતેર પેઢી તરી જાય છે કારણકે તેઓ પરોપકારી અને નીરઅભિમાની છે. તેઓ પોતાની વાણી, ચરિત્ર અને મનને કપટથી દૂર રાખે છે. તેઓની નજર માં સૌ સમાન છે અને તેઓ મોહ માયાના બંધનથી મુક્ત છે.

2. પરસ્ત્રી જેને માત રે – પંક્તિ સમજાવો.

ઉત્તર : પ્રસ્તુત પંક્તિમાં કવિ વૈષ્ણવજનનો મહિમા વર્ણવતા કહે છે કે વૈષ્ણવજન ની નજરમાં સૌ સમાન છે. તેઓ કોઈના પણ તરફ નીચ નજર રાખતા નથી અને દરેક પારકી સ્ત્રીને માતા સમાન ગણે છે.

4. નીચેના પ્રશ્નોના સાત – આઠ લીટીમાં જવાબ આપો :

1. નરસિંહ મહેતા વૈષ્ણવજનનાં કયાં – કયાં લક્ષણો જણાવે છે ? તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.

ઉત્તર: આ કાવ્યમાં કવિ નરસિંહ મહેતા એ વૈષ્ણવજન ના નીચે પ્રમાણેના લક્ષણો વર્ણવ્યા છે.

- વૈષ્ણવજનએ હંમેશા બીજાના દુઃખ ને સમજીને તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને આવા પરોપકાર ના કાર્યો કર્યા પછી પણ તેઓ પોતાના મનમાં સહેજ પણ અભિમાન આવવા દેતા નથી.
- તેઓ કોઈની ટીકા કે નિંદા કરતા નથી, તેમજ પોતાની વાણી, ચારિત્ર્ય અને મનને કપટથી દૂર રાખે છે.
- વૈષ્ણવજન ઊંચનીચ નો ભેદભાવ કરતા નથી. તેઓની નજર માં સૌ સમાન છે. પારકી સ્ત્રી તેમના માટે માતા સમાન છે અને તેઓ પારકાના ધનની ઈચ્છા ધરાવતા નથી.
- વૈષ્ણવજન મોહ માયાના બંધન થી મુક્ત છે. તેમના મન પર સંસાર ના સુખ સમૃદ્ધિ ની કોઈ અસર થતી નથી. તેઓ બસ રામ નામનું રટણ કર્યા કરે છે.
- વૈષ્ણવજન લોભ, છળ કે પ્રપંચ વિનાના હોય છે. તેઓએ કામ ક્રોધ પર કાબુ મેળવેલો છે, જેમના દર્શન માત્ર થી આપણી એકોતેર પેઢી તરી જાય છે.

5. નીચેની કાવ્યપંક્તિ સમજાવો :

“વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ, જે પીડ પરાઈ જાણે રે,
પરદુઃખે ઉપકાર કરે તોયે, મન અભિમાન ન આણે રે,”

ઉત્તર : કવિ આ પંક્તિમાં કહે છે કે વૈષ્ણવજન એટલે કે સજ્જન મનુષ્ય તેને કહી શકાય જે બીજાના દુઃખને સમજીને તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને આવા પરોપકારના કર્યો કર્યા પછી પણ તેઓ પોતાના મનમાં સહેજ પણ અભિમાન આવવા દેતા નથી.